

GRÁFIK IMRE

Történelmi események/tények és a nemzeti emlékezet

AVAGY NAGY TÖRTÉNELEM – KIS TÖRTÉNELEM

A történelem iránt érdeklődő olvasók figyelmét 2019-ben fölkelthette egy rendhagyó című – A nagy történelem. A világegyetem és benne elfoglalt helyünk története – kötet, amelyet az Akkord Kiadó Kft. jelentett meg.¹ Az ajánló szöveg szerint: A legtöbb történész az idő apró szeletét vizsgálja. Ezzel szemben a szerző megalkotta a Nagy Történelem fogalmát, a múlt és a jövő szemléletének merőben új megközelítését.

Jelen közleményünkben, mi most csak a könyv címét vesszük kölcsön, mégpedig szembe állítva ellentétpárjával: a *kis történelemmel*.

Egy korábbi írásunkban a helytörténet-írás kapcsán kifejtettük, hogy a történelmi eseményeket többféleképpen lehet leírni, megörökíteni. A viszonyulás a történelemhez sok mindentől függ, de aligha lehet elvitatni, hogy meghatározó szerepet kaphat benne a helyhez, településhez, térséghez, régióhoz való kötődés, kapcsolat. A történelmi folyamatok megörökítője, ha abban a kivételezett helyzetben van, hogy egyes események közvetlen átélője volt, természetesen mindenki másnál előnyösebb szempontból dolgozhatja fel élményeit. Nehezebb helyzetben van az, aki a múlt történéseivel, a letűnt időszakok hagyományával foglalkozik.²

A helyi vonatkozásokra szorítkozó feldolgozások kapcsán szokták időnként azt a kifejezést ráhúzni a helytörténetírásra, hogy provinciális. Ez azonban nem, pontosabban nem minden munkára és nem minden szerzőre helytálló. Amikor egy téma nagyon pontosan, nagyon hitelesen van feldolgozva, akkor joggal van annak a – mai nyelvhasználatban inkább – pejoratív jelzőnek a használata.

Anélkül, hogy egyfelől – néprajzkutatóként – belebonyolódnánk a történelemtudomány tartalmi és szemléleti kérdéseibe, másfelől szétfeszítenénk jelen tanulmányunk korlátait, azt azonban előrebocsátjuk, hogy a helytörténet változó megítélése folyamatosan jelen van a tudományos közéletben.

Egyetértően idézzük Gyáni Gábort, aki több alkalommal is foglalkozva a helytörténetírás szerepével,³ a város- és falubiográfia hősora kapcsán arra a kérdésre, hogy mire való a helytörténetírás, a következőképpen fogalmaz: „A kérdésre adható felelet attól függően lehet más és más, hogy honnan, milyen irányból közelítünk tárgyunkhoz. Ha a helytörténetírás által rendszerint betöltött funkciót tekintjük, akkor bizony kijelenthető: a helytörténetírás a helyi értel-

- 1 David, *Christian*: A nagy történelem. A világegyetem és benne elfoglalt helyünk története. Ford. Both Előd. Bp., 2019. 384 p.
- 2 Gráfik Imre: A helytörténetírás jelentőségéről. Gondolatok Balogh Jánosné Dr. Horváth Terézia helytörténeti-néprajzi munkásságáról. = Vasi Szemle, 2015. 6. sz. 933–941. p.

- 3 Például a leginkább helytörténeti írásokat közreadó folyóirat hasábjain: Gyáni Gábor: A helytörténetírás jelentőségéről. = Honismeret, 1990. 1. sz. 3–6. p.; Uő: Helytörténet, várostörténet és regionális kutatások új megvilágításban. In: Helytörténeti dolgozatok. Szerk. Herczeg Mihály, Szemenyei Sarolta, Szigeti János. Hódmezővásárhely, 1979. 5–16. p. (Vásárhelyi tanulmányok; 9.)

miség, főként a történelemtanárok, a muzeológusok, a levéltárosok, és olykor az amatőr történetbúvárok hobbija, amely főként a lokálpatriotizmus megteremtésére és ápolására irányul.”⁴

Számunkra tanulságos, hogy Gyáni Gábor a tárgykörben értekezve Vas megyei példát is hoz, amikor arról ír, hogy: „A századfordulón egyre-másra napvilágot látó városbiográfiákat, várostörténeti monográfiákat megrendelik és finanszírozzák, a városi hatóságok és a helyi elitek a polgár történelmi emlékezete beszédes monumentumainak szánták. Így vallott az ezeket a törekvéseket belülről fűtő ethoszról Éhen Gyula szombathelyi polgármester: »Nemzeti fejlődésünk géniusza kijelölte az utat, melyen haladnunk kell. S városaink történetének rövid vonásokban való ismertetése hangos intelem, melyszerint (sic!) hazánk jövődő felvirágzásának legfőbb alapja a városok életerős fejlődésében keresendő.«⁵ – idézi föl a város fejlődését meghatározó polgármester szavait.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban pedig, hogy milyen képet alkot magának az akadémiai történetírás a helytörténetről, a következőket írja: „Olyat, amely – a történeti tudás hierarchiájának megfelelő módon – élesen elválasztja egymástól a nagy, az országos, tehát a nemzeti történetet és a helytörténetet. A helytörténetírást egyébként pozitív módon megítélő Vörös Károly, aki az 1970-es és 1980-as években a helytörténetírás szuperlektoraként minisztériumi felhatalmazással gyakorolta a hazai helytörténet-írást felett a szakmai felügyeletet, így adott hangot ezen közkeletű

elképzelésnek. A helytörténetírást a makro- vagy országos történettől megkülönbözteti, hogy egyfajta munkamegosztás eredményeként az országos történet fogalmi rendjével egyeztetendő (neki megfeleltetendő) mikro-szintű (de nem mikrotörténeti!) tudással szolgál. Ebből ered a helytörténetírás megannyi specifikuma.”⁶ Amire vonatkozóan idézi is Vörös Károlyt: „A helytörténeti kutatás az országos szinten végzett történetmunkával szemben három nagy előnyt kínál a vállalkozónak. Azt, hogy természetes, jól körülhatárolt, szerves, de kisebb közösséget vizsgálhat. [...] Ebből következik a munka második előnye: a szerves közeget a legkomplexebb módon megközelíteni [...] a teljesség lehetőségével. Végül harmadik lehetőségként a szerves közösség komplex megközelítése igen mély analízist tesz lehetővé, [...] amely az országos méretekben kutató történész számára soha nem lesz megoldható.”⁷

A történettudomány és a helytörténet viszonyában nem hagyható figyelmen kívül a tény, miszerint: „A modern akadémiai történetírás nemzeti tudományként szökkent szárba szerte Európában a 19. század folyamán. Hazánk sem számított kivételnek e téren. ... a hazai akadémiai történetírás 1867-es intézményesülésétől, a Magyar Történelmi Társulat megalakulásától és a Századok megindulásától fogva nyilvánvaló különbséget tettek az országos történet és a helytörténet között.”⁸

6 Gyáni, 2018. 4–5. p.

7 Gyáni, 2018. 5. p.

8 Gyáni, 2018. 7–8. p. Az országos történet és a helytörténet közötti viszonyra idézi Vonyó József megállapítását: „Az utóbbiakat a szakma [...] több évtizeden át [...] alacsony színvonalú, partikuláris, sőt provinciális alkotásoknak tekintette, melyek nem sorolhatók a tudományos művek közé, legfeljebb egyes adataik hasznosíthatók.” Vonyó József: A vidék története, a helytörténet a Századok hasábjain, 1867–2016. = Századok, 2016. 5. sz. 1117. p.

4 Gyáni Gábor: Helytörténet és országtörténet: kapcsolatuk alakulása. = Forrás, 2018. 7–8. sz. (továbbiakban: Gyáni, 2018.) 3. p. <http://www.forrasfolyoirat.hu/upload/articles/2269/gyani.pdf> (Megtekintve: 2021. július 20.)

5 Gyáni, 2018. 9. p.

Külföldi előzményekre utalva Gyáni Gábor megállapítja, hogy: „A 20. század kezdetétől egyre inkább érlelődött a történetírói paradigmaváltás igénye, amely az *Annales francia történeti folyóirat* körül összegyűlt történészek és társadalomkutatók későbbi munkásságával adott új értelmet a helyinek az országos történethez fűződő viszonyát illetően.”⁹ Ami pedig a hazai előzményeket illeti, megjegyzi: „Némi szerény előzménnyel a háta mögött (Tagányi Károly) idehaza Mályusz Elemér pendítette meg elsőként egy olyan történetírás elvi lehetőségét, amely nem az amatőr helytörténetírás és a professzionális ország- vagy nemzet-történet-írás dualizmusában mozog.”¹⁰

A hazai helytörténetírás meghatározó egyénisége kétségkívül Mályusz Elemér, aki már kutatói pályája kezdetén, az 1920-as évek elején javasolta a német „territoriális történetírás” szemléletének meghonosítását magyar viszonyok között, azaz a magyar történetírásban is.¹¹

A tanulmányunkban fölidézendő példák akár megerősíthetik Mályusz Elemér szemléletét, amely szerint a helytörténetírás semmiképp sem alacsonyabb rendű foglalatosság, mint az országtörténet művelése, s aki ilyenformán a tudományos történetírás megújításának az egyik legfőbb zálogát abban látta, hogy: „Politikai történetírásunk fundamentumait is [...] a helytörténeti kutatás segítségével kell leraknunk, különben történetírásunk épülete összeomlással fenyeget.”¹²

9 Gyáni, 2018. 10. p.

10 Uo.

11 *Mályusz Elemér: A helytörténeti kutatás feladatai, 1923–1924.* In: *Klió* szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok. Szerk. Soós István. Bp., 2003. (továbbiakban: Mályusz, 2003.) 493–512. p. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok; 30.)

12 Mályusz, 2003. 506. p.

Gyáni Gábor – hivatkozott értekezésében kifejtett gondolatmenete szerint –, s az ő megfogalmazásával élve, végeredményben megtörténik „a helytörténet mint helyi történet emancipálódása” – azaz – „a helytörténet és a nemzet- vagy országtörténet közötti munkamegosztást többé nem az alá- és fölérendeltség elve szabja meg: a helytörténet, legyen szó megye-, régió-, város- vagy falutörténetről, itt a makrotörténettel egyenértékű, legalábbis mellérendelt státust foglal(hat) el.”¹³ – mely folyamat eredményeként létrejön „a mikrotörténet új paradigmája”.

Ezzel összefüggésben, illetve ennek eredményeként: „az előbbiektől merőben különböző perspektívát nyit a mikrotörténet-írás, melynek döntő eszmei forrásai között ott találjuk a kulturális antropológia interpretatív áramlatát. Ez utóbbi tanítása szerint a kutató nem a helyit vizsgálja, hanem helyben kutat.”¹⁴ – állapítja meg Gyáni Gábor, amihez hozzátehetjük, hogy ez pedig a néprajztudomány művelői számára is új lehetőségeket jelent.

Végül, s ami talán a legfontosabb; a mikro- és a makrojelenések egymáshoz fűződő viszonyát semmiképp sem az alá- és fölérendeltség szabja meg tehát, azaz: „egyik léptéknek sincs kiváltságos helyzete. A makrojelenések nem kevésbé, a mikrojelenések nem jobban valóságosak (vagy fordítva): nincs közöttük hierarchia.”¹⁵ – idézi Bernard Lepetit francia történészt Gyáni Gábor.

Ennek a szemléletnek a jegyében idézzük föl újkori történelmünknek a sorfordító rendszerváltás előzményeivel/eseményeivel kapcsolatban, a régióinkban, Vas megyé-

13 Gyáni, 2018. 12. p.

14 Gyáni, 2018. 15. p.

15 Gyáni, 2018. 16. p.

A Hármashatárkő (szlovénül: Tromejnik, németül: Dreiländerecke,) a nemzeti zászlókkal, az ausztriai Tauka, a szlovéniai Trdkova és a magyarországi Felsőszölnök falvak között (Fotó: Mihály Gábor) <https://mihalygabor-utazasai.hu/2021/03/16/magyarorszag-legnyugatibb-telepulese-felsoszolnok-2021/> (Megtekintve: 2021. május 12.)

ben, pontosabban az úgynevezett hármashatár térségében történeteket.

A magyar–jugoszláv (szlovén)–osztrák hármashatár legszűkebben vett térsége életében 1989 hozott látványos fordulatot. Magyar oldalról a Hazafias Népfront járási hivatala kezdeményezte az ún. Barátság találkozót. A szlovéniai magyarok szemléjének eseménynaptára a május hónapban történetekkel kapcsolatban a következőket jegyzi fel: „Barátság találkozót szerveztek a hónap végén a jugoszláv–osztrák–magyar hármashatáron. Muraszombat, Körmend és Fürstenfeld vezetői s a három község polgárai a rövid művelődési műsort követően üdvözlő táviratot küldtek mindhárom ország vezetőinek.”¹⁶

A maga nemében különleges esemény emlékét a helyszínen emléktáblák őrzik,

¹⁶ Napló, 1989. In: Naptár, 1990. A szlovéniai magyarok szemléje. Szerk. Szúnyogh Sándor. Murska Sobota, 1989. 165. p.

mindhárom ország területén. Az osztrák oldalon, márványtáblán az alábbi szöveg olvasható:

„Am 27. Mai 1989 haben sich hier bei einem

Internationalen Friedenfest

Die Bürgermeister der Staedte

Körmend Murska Sobota Fürstenfeld

Kerčsmár Jenő Gerencer Andrej Kospach Erich

Getroffen und haben in Anwesenheit zahlreicher Ehrengäste und vieler Mitbürger aus den 3 Laendern Ungarn-Jugoslawien-Österreich in feierlicher Form die gemeinsamen Bemühungen ihrer Staedte und Laender um Frieden und Freundschaft in unserer gemeinsamen Heimat Europa bekundet.”

Az egykori jugoszláv (ma szlovén) oldalon egy kőtáblára vésvé ugyanez a szöveg olvasható teljes terjedelmében szlovén nyelven.

A magyar oldalon kopjafás oszlopok közé foglalt fatáblába vésvé rövidebb szöveg olvasható: „*Határmenti találkozó a Békéért – Muraszombat, Fürstenfeld, Körmend 1989. Május 27.*”

Az 1989. évi találkozó emléke a fenti tárgyi emlékeken túl élénken él a résztvevők emlékezetében is. Ez a találkozó sok tekintetben azonosságot mutat a később európai, sőt világhírnévre szert tett soproni úgynevezett páneurópai piknikkel. Ott az osztrák–magyar határon, 1989. augusztus 19-én: „*Több száz Magyarországon tartózkodó német menekült vágta át, futva tört át az őrizetlenül hagyott határszakaszon Ausztriába.*”¹⁷

¹⁷ Pozsgay Imre: Határmenti piknik Habsburg Ottóval. In: *Uő: 1989 Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban*. Bp., 1993. 168–171. kiemelten a 170. p.; továbbá lásd *Bobély József et al.: Áttörés. Páneurópai piknik, 1989. Durchbruch, Breakthrough*. Győr, 1999. 175 p.

A történeti hűség megköveteli, hogy hangsúlyozzuk: Felsőszőlőnőkön, ha nem is ilyen látványosan, de mintegy 3 hónappal korábban tehát:

– Ugyancsak megvalósult egymást rég nem látott (tiltott határátkelést végrehajtott) rokonok – elvileg tiltott – találkozója.

– Felsőszőlőnőkön is sor került előzetes hatósági engedélyek nélkül a határok szimbolikus és valóságos átlépésére.

– Felsőszőlőnőkön is megértően, engedékenyen, toleránsan viselkedtek mindhárom ország hivatalos szervei, határőrei.

– S végül Felsőszőlőnőkön is felforrósodott a levegő, egyfajta eufórikus érzés („az emberek és az eszmék szabad áramlása”) vett erőt az embereken.

Lényeges különbség azonban a felsőszőlőnői és a soproni események között, hogy:

1. A hármashatár térségében az előzmények évek óta folyamatok voltak, s a mikro-regionalitás keretei között érlelődtek, illetve formálódtak.

2. A találkozót egyrészt a megismételhetőség igényével készítették elő, másrészt az mindvégig a szervezethez keretei között zajlott.

3. Továbbá nélkülözötte a Magyarországon tartózkodó keletnémet turisták lökészerű, s a spontaneitás ellenőrizhetetlen eluralkodását eredményező – országos, illetve nemzetközi kihatású – menekültügyi problematikáját.

4. **Ilyenformán a hármashatár térségének találkozója megmaradt regionális jellegűnek.**¹⁸

18 *Gráfik Imre*: Hármashatár. Közép-Európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig. = Néprajzi Látóhatár, 2000. 3–4. 117–149. p.; *Uő*: Trombeja. Od srednjeevropske nacionalne travme do sticisca narodov. In: Etnologija Slovencev na Madzarskem. 3. Ured. Marija Kozar. Bp., 2001. 9–32. p.; *Uő*: „Triple Frontier” – from national trauma to meeting place of the peoples. In: Making and Breaking of Borders. Ethnological Interpretations, Pre-

*A Debrecei Egyetem főépületénél órákkal a fővárosi tüntetés előtt már gyülekeztek a diákok (Fotó: Dehir.hu | info@dehir.hu/)
<https://www.dehir.hu/debrecen/milyen-egyedikovetelesei-voltak-a-debreceni-egyetemistaknak-1956-ban/2020/10/23/>
 (Megtekintve 2021. május 12.)*

A tény azonban tény: ez volt az első határnyitás a vasfüggönyön keresztül, s ezzel a kis történelem megelőzte a nagy történelmet. (Kiemelések tőlem – Gr. I.)

Hasonló emlékezetdisszonancia figyelhető meg a magyar történelem korábbi, s ugyancsak sorsfordító eseményével, az 1956. évi forradalommal kapcsolatban. Ez ugyan nem régióinkban történt, de a kelet-magyarországi (debreceni) és a budapesti történések tekintetében, bizonyos párhuzam föllelhető a fentebb földízet Nyugat-Magyarországon történelemmel összefüggésben, azaz végső soron a címben – Történelmi események/tények és a nemzeti emlékezet – foglalt viszonylatban.

A Püski Kiadó Kft. 2007-ben jelentette meg Für Lajos visszaemlékezésének kvázi

sentations, Representations. Eds. Teppo Korhonen, Helena Ruotsala, Eeva Uusitalo. Helsinki, 2003. 129–146. p. (Studia Fennica. Ethnologica; 7.); *Uő*: Das „Dreiländereck” – vom Nationaltrauma zum Treffpunkt der Völker. = Zeitschrift für Balkanologie, 2007. 1. 1–17. p.; Továbbá újra kiadva magyar, szlovén, angol és német nyelven, lásd *Uő*: Határtalanul. Határon innen és túl. Grenzenlos. Auf Seiten der ungarischen Grenze. Without frontiers. Inside and outside Hungary. Pécs. 2013. 203–290. p. (Pannónia Könyvek)

második kötetét, a szerző megfogalmazásában: Az *én történelmem*, 2. alcímmel.¹⁹ Ez utóbbi nagyon fontos, hiszen Für Lajos – többek között – professzionális, elismert (agrár) történész volt, memoárja azonban a magánember története/történelme.

Ebben olyan részleteket olvashatunk, amelyek egyrészt elgondolkodtatók, másrészt több vonatkozásban is tanulságosak. A hitelesség érdekében elkerülhetetlennek tartom a – tanulmányunk problematikájával kapcsolatba hozható – vonatkozó rész (*Forradalom*) kissé hosszabb idézését.

„Amiről most kell írnom, azok különleges emléktöredékek. Úgy is, hogy a felidézett események régen, éppen fél évszázaddal ezelőtt lángholtá föl a Kárpát-medence szívében. De úgy is, hogy ami föllángholt, időben századokra, térben pedig világraszóló, történelmi méretű eseménye, tette lett a magyarok népközösségének.

Persze hogy a mámoros pillanatokról, azokról a 'világrengető' napokról szól ez a fejezet. Meg arról a jóval hosszabb időről, az évekre elnyúló személyes – és 'sok személyes' – következményekről. Igen, a bevérzett évekről. Arról az időről, amit az újra ránk szabadított birodalmi helytartók boszszuállás országglása alatt kellett elviselnünk. A bevérzett vagy kivéreztető évekről. Az ún. konszolidációs korszakról, amikor a szellemet s a nemzetet, amelyik októberben ámulatba ejtette a világot, ugyancsak történelmi méretű, kegyetlen és kíméletlen fizikai, legfőképpen lelki csapolásnak vetették alá a szovjet-orosz diktatúra honi képviselői.

A fejtegetés többnyire a köz- és magáneseemények időbeli menetét követi. Az időrend azonban, főként a forradalom vérbe fojtását

*követő évek megidézése során, némiképp megbomlik, az idősíkok itt-ott elmozdulnak, összecsúsznak. Érthető, ha az írás nem törekszik, mert nem is törekedhet arra, hogy az eseményeket óráról órára, napról napra kövesse, hogy a fényes napok és a sötét évek minden fontos mozzanatával foglalkozzon. Az is természetes, ha a visszatekintés során főként a leginkább mámorító és a legjobban megrázó élményeket, a lélekbe égetett pillanatokot próbáltam az emlékezet mélykútjából fölhozni. Nem volt nehéz, ha mégoly mélyre kellett is értük lenyúlni. A rekonstruálásban persze nem mindig hagyatkoztam az emlékezetemre. A bőréből senki nem tud kibújni. Ezért a **szubjektív élmények-emlékek megidézése mellett esetenként igénybe vettem a szakmámat is. Ahol úgy gondoltam, hogy jót tenne az emlékezésnek, s találtam hozzá színes-érdekes adatot, hasznosítottam az ún. dokumentatív elemeket: a történeti forrásokat és a szakmai publikációkból vett megállapításokat is.** Így aztán az 'élmények és tények' vegyes együttese színezi át, teszi talán hitelesebbé ezt a különleges múltat; a múltam legfontosabb darabját.*

A szubjektív elemekben bővelkedő s tényyszerű adatokkal átszótt emléktöredékekből egy ifjú ember arca rajzolódik elénk. Egy olyan valakié, aki akkor a köztörténet ún. középmezőnyébe került. Ott tette a dolgát, és vette magára a köztettek következményeit. Úgy mégpedig, hogy közben a végletes élethelyzetek valóban mámoros és valóban szörnyűséges pillanatait élhette meg, volt kénytelen átélni. Ez a 'középmezőny' a köztörténeti hierarchia szintjére utalna elsősorban. Vagyis arra, hogy a 'szereplő' nem fent a csúcson, és nem is lent a népfélség tengerében, hanem a kettő között végezte, amit a sors ráosztott. Aki viszont középre került, annak többfelé lehetett ki- és rálátása, és többfelől érhetik mindenféle hatások, egy-

19 Für Lajos: „Fölrepülni rajban” Utak a Fórumba. Az *én történelmem*, 2. Bp., 2007. (továbbiakban: Für, 2017.) 417 p. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a visszaemlékezés más kiadónál is megjelent, a könyv olvashatóságáról azonban nincsenek megbízható adataink.)

szóval amit átélt s amit elmond, tudósíthat a lenti és a fenti világról is.

Ez a történelmi tudósítás azonban más miatt is érdekes lehet vagy éppen figyelemre méltó. Szerepét a tudósítónak nem a központi-fővárosi, hanem a vidéki Magyarország térségében kellett betöltenie (és a magyar világ egyik igen karakteres pontján, Debrecenben). Erről az ötvenhatos vidéki világról, jóllehet az elmúlt másfél évtizedben megannyi kiadvány látott napvilágot, mind az általános-országos, mind a tudományos közvélekedés azonban vajmi keveset tud. A kép ma is erősen Budapest-centrikus. Ezen az aránytalan, felbillentett – torzító – képen szeretnének javítani, változtatni ezek az emléktörödékek. A normális közösségi emlékezet kialakítása azt kívánná, hogy néhány történelmi fontosságú esemény, pillanat, ami nem, vagy alig ismert, köztudott legyen. Az tókor emlékezetében méltó helyre kerüljön. Így például az, hogy a forradalmi mámor október 23-án Debrecenben tódult először az utcákra. Három órával előbb, mint Budapesten! Hogy a marxista-leninista ideológia két nagy szimbóluma, a vörös csillags a vörös zászló a debreceni Vagongyár bejárati kapujában hullott a porba, fosztatott meg először a 'trónjától', 23-án délután 2 óra körül. Akárcsak az idegen uralkodóház hajdanában a nagytemplomban. Mind a kettő fölemelő pillanata volt történelmünknek.

S ami megrázó: itt Debrecenben dördült el először a kommunista hatalom gyilkos sortüze. Itt kaszaboltak bele 23-án a kivezényelt ÁVH-sok, eszeveszett lövöldözésekkel, a védtelen utcai tüntetőkbe. Halottak és sebesültek feküdtek a Kossuth utcában, ahogy alászállt az alkony, délután 6 óra tájt.

Bevérzett a mámor, mindjárt a kezdetén.

A vidék súlytalanítása és becsmérése, tudjuk, a közelmúlt, az utóbbi évszázad terméke. Szerepét eddig a köztörténet valamennyi szegmensében senki nem vitatta, tagadta. Eszébe nem jutott senkinek, hogy osztályozni, besorolni próbálja az országot bizonyos területi-településbeli kategóriákba. A magyar történelem sajátos – rendellenes? – alakulása miatt nem lehetett ez másként (pl. hiányzott a királyi udvar, az államigazgatás központja). A 'vidék' egy-egy tájat jelölt, s nem valami alacsonyabb rendű provinciát, perifériát, nem az alsóbbrendű, földszagú embercsoportok halmazát. A fővárosi szemlélet, céltudatos terjesztésének révén, a XIX. század végétől kapott lábra a szellemi és politikai közélet körülhatárolható berkeiben.

Ez a felsőbb- és alsóbbrendű tájszemlélet különösen igaztalan, ha azt a forradalom megítélésében alkalmazzák. Két oknál fogva is. Ötvenhat ugyanis olyan kivételes pillanata volt az időnek, amikor a föllobbanó nemzeti láz szinte egyetlen érintésre terjedt szét az országban. Egyszerre ragadta magával a közösséget, a falvak és városok lakóit, diplomást és szakmunkást, kinek-kinek akkori vagy múltbeli társadalmi helyétől és műveltségi rangjától függetlenül. A hevíület hőfoka, az indíték és a szándék tartalma, ereje egyforma, ugyanaz volt. Ez a majd mindenkit átjáró esemény, ha lehet mondani: történelmünk legdemokratikusabb órája volt. Igen, a közmámor napjai voltak ezek. Amit ugyanígy átélt az elszakított magyarság is, akárcsak az anyaország.

Egyenrangúvá tette az országbeli közösséget más is. Vidékit és fővárosit egyaránt. Sőt, ha lehet, minden korábbinál nagyobb súlyt kapott a vidék. elsősorban azért, mert a forradalom pillanatok alatt szétzúzta a proletárdiktatúra hihetetlen módon centralizált államszerkezetét. Országosan, de helyileg is.

S a meglazított vagy szétzúzott hatalmi vákuumba annyi önálló 'köztársaság' lépett, mint ahány települése (és másfajta kisebb helyi egysege) volt az országnak. Ezek az önállósult közösségek, a mindenféle forradalmi testületek – akkor is, ha ez távlatilag aligha maradhatott volna így – nem csak a közakarat, a közvetlen demokrácia letéteményesei, erőforrásai lettek. Ami nem kevésbé fontos: néhány napra bár, de kezükbe, hatáskörükbe került a történelemformálás lehetősége is. A história alakítottjai hirtelen a történelem alakítói lettek, lehettek. Debrecenben éppen úgy, mint pesten, Szegeden, Miskolcon vagy Győrben, Egyházaskórocon éppen úgy, mint Tiszakécskén, Kiskunmajsán vagy Nagymaroson. A természetfeletti mámor, ami majd mindenkit magával sodort, egyik magyarázatát alighanem ebben leli.

Az ötvenhatos forradalom nem a 'reformkommunistáké' és a fővárosiaké, nem a pesti srácoké és a Corvin közieké, hanem mindnyájunké: magyaroké volt. És marad."²⁰ (Kiemelések tőlem – Gr. I.)

A föl idézett példák több vonatkozásban igazolni látszanak Vörös Károly véleményét, amely szerint: a helytörténetírás a történeti tudásnak nem alacsonyabb rendű formája, különösen, ha jól és szakszerűen művelik, mivel „az általános törvényszerűségek helyi érvényesülésének feltárásához” járul hozzá a maga módján. Más megfogalmazásban: „A helytörténetírás feladatának nem az országos történet kategóriáinak egyszerű és mechanikus alkalmazását tartjuk egy kisközség életére, hanem inkább az ennek elemzése alapján kibontakozó kép egyeztetését az országos történet kategóriáival.”²¹

²⁰ Für, 2017. 40–42. p.

Néprajzkutatóként pedig – a példák kapcsán – úgy vélem, hogy ha áttételesen is, de a helytörténetírás egyfajta fölértelődését figyelhetjük meg. Ez a meglátásunk harmonizál Gyáni Gábor megállapításával, aki szerint: „Ma már idehaza sem számít újdonságnak az alulról felfelé haladva építkező, helyi közösség tanulmányokat (community studies) eredményező történeti (és néprajzi, történeti antropológiai) kutatás. Az akadémiai vállalkozás keretében készült társadalomnéprajzi szintézis is teret adott a vele való kísérletezésnek. A Szilágyi Miklós által szervezett és az általa egybefogott, a tizenegy falusi és mezővárosi vizsgálatot fölölélő esettanulmány-sorozatban az összehasonlíthatóságot, a közös vagy eltérő mintázat azonosítását az egységes, de nem valamely „országossal” egyeztetett szempontrendszer és tematika látszott garantálni. További fontos cél volt, hogy”²² – idézi Szilágyi Miklóst: „konkrét, ám modellértékű példák segítségével mutassa be minden szerző – a csak elnagyolt vázlatra elegendő terjedelemben, de »monografikus« szemlélettel – az általa alaposan ismert település társadalmának belső szervezetét és működését.”²³

²¹ Vörös Károly: A helytörténeti kutatásról. = Valóság, 1972. 2. sz. 45. p. Megjegyezzük, hogy a helytörténet és az országos történet Vörös Károly által definiált kettősségével, azaz Vörös Károly értelmezésével kapcsolatban, hivatkozott tanulmányában maradtak megválaszolatlan, illetve eldöntetlen kérdései Gyáni Gábornak.

²² Gyáni, 2018. 7. p.

²³ Uo.